

'DEĞERLERİNİ YİTİREN' BİR BABANIN ROMANI: YAPRAK DÖKÜMÜ*

Fatih SAKALLI**

Öz: Bu makalede Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* romanının başkahramanı Ali Rıza Bey'in yaşadıkları ve onun ailesi anlatılır. Makalede aile fertlerinin yaşayışları aracılığıyla, Ali Rıza Bey'in yaşamış olduğu değişim yansıtılmaya çalışılmıştır. Ali Rıza Bey, romanın başında 'değerler timsali' olarak karşımıza çıkar. Fakat romanın sonunda 'O' 'değerlerini yitiren' bir baba olarak görülür. Makalenin özünü de bu oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Roman, Baba, Değerlerini Yitirmek, Yaprak Dökümü

The Novel of a Father who lost his Values: "Yaprak Dökümü"

Abstract: This article narrates the experiences of Ali Rıza Bey, the main character of Reşat Nuri Güntekin's novel *Yaprak Dökümü* (The Fall of the Leaf) and his family. The article reflects the change that Ali Rıza Bey experienced through the way of living of his family. Ali Rıza Bey is seen as a 'representation of values' in the beginning of the novel. However, at the end of the novel he is seen as a father 'who has already lost his values'. Hence, the article focuses on this change..

Keywords: Novel, Father, Losing Values, Yaprak Dökümü

"Aile Bir Ağaçtır, Sonbahara Hazır
mısınız?"

Yaprak Dökümü Başlıyor...

Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı romanı 1930 yılında yayınlanmıştır. Bu eser, Reşat Nuri Güntekin'in en önemli romanlarından bir tanesidir. Bu romanda kuşaklar çatışmasından hareketle bir memur ailesinin, toplumdaki sosyo-ekonomik değişiklikler ve ahlaki yozlaşma içinde çözülüp dağılışı anlatılmaktadır.

Tiyatrodan Beyaz Perdeye 'Yaprak Dökümü'

Yaprak Dökümü ilk olarak 1923 yılında tiyatro olarak yazılmış, daha sonra genişletilerek roman haline getirilmiştir. Oyunlaştırılmış bu yapıt, 1943, 1944 ve 1973 yıllarında İstanbul Şehir tiyatrosunda sahnelenmiştir. İlk kez 1958 yılında Suavi Tedü tarafından filme çekilmiştir. Roman, daha sonra 1967 yılında Uğur Film tarafından sinemaya uyarlanır. Yönetmenliğini Memduh Ün'ün yaptığı filmde 'Ali Rıza Bey' tiplemesini Cüneyt Gökçer canlandırır. Romanın televizyona üçüncü uyarlanması ise 1987 yılında gerçekleşir. TRT'nin 7 bölüm halinde uyarladığı dizinin yönetmenliğini Ayhan Önal yapar. Dizide 'Ali Rıza Bey'i Kerim Afşar canlandırır. Romanın televizyona son uyarlanması ise 2006 yılında gerçekleşir. Kanal D televizyonu tarafından Ay Yapım film şirketine yaptırılan dizinin yönetmenliğini Mesude Eraslan

* Bu makale 2009 yılında gerçekleştirilen Genç Bilim Adamları Sempozyumu'nda sunulan "Türk Romanında Değerlerini Yitiren Bir Tip: Ali Rıza Bey ve O'nun Düşündükleri" adlı bildiri genişletilerek hazırlanmıştır.

** Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara. ORCID ID: 0000-0002-3706-0942

yapmaktadır. Ekranlarda Çarşamba günleri izlediğimiz dizide ‘Ali Rıza Bey’i Halil Ergün canlandırır.

Reşat Nuri Güntekin, tiyatro ile ilgili makalelerinde ‘Yaprak Dökümü’nü şöyle anlatır.

“İnkılâbımızın ilk yıllarında Türk ailesi çetin bir imtihan geçirmiştir: Haremlik selamlık usulü birden bire kalkıyor, erkek birkaç gün evveline kadar ancak kafes ve perde arasından gördüğü, anahtar deliği ve tahta perde aralığından titreyerek gözlediği komşu kadını şarabın ve tangonun ateşli rüyası içinde yarı çıplak kollarına teslim edilmiş buluyor.(...) Harp sonu dediğimiz dünyanın esasen bulanık bir zamanında bu pek birden bire olan eskiden yeniye geçiş hareketlerinin birçok muhafazakâr aile çocuklarında sarsıntılar, çöküntüler yapması kaçınılmaz bir zarurettir. Yaprak Dökümü bu çöküntülerden birinin adıdır. Eski terbiyenin tipik bir örneği olarak tasvire çalıştığım bir mütekait büyük memur, hayattaki son vazifesini irili ufaklı beş çocuğunu değişmezliğine inandığı kendi fazilet ve namus idealine uygun birer insan yapmaktan ibaret gören bir baba onların birer birer döküldüklerini seyrediyordu.” (Yavuz, 1976: 116)

Türk toplumunun geçirdiği törel değişimleri ve yol açtığı sorunları oyunlarında da irdeleyen Güntekin, özellikle aile kurumunda gözlenen çözümleme sürecini çok önemsemektedir. Yaprak Dökümü adlı oyunu dolayısıyla Ertuğrul Muhsin’e yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Bizim inkılâbımız ikidir; içtimai müesseselerimizdeki inkılâp, aile hayatımızdaki inkılâp. Yahut istersen eski, kapalı ve muhafazakâr hayattan yeni hür hayatımıza geçiş de. Birincisinin mucize denebilecek kadar kolay geçmiş olmasına mukabil, ikincisi güç olmuştur ve hele büyük şehirlerin aile hayatında büyük sarsıntılar yapmıştır ki böyle olması zaruridir de. Üstelik bu inkılâbın harp sonu adı verilen bütün dünya için karmakarışık bir devreye tesadüf etmesi, vaziyetimizi büsbütün güçleştirmiştir. Yaprak Dökümü ufak tefek serpintileri hâlâ devam eden o fırtınanın masalıdır.” (Onaran, 1981: 379)

Roman Olarak ‘Yaprak Dökümü’

Roman, geleneksel hayat tarzını benimsemiş Ali Rıza Bey ile büyük kızı Fikret dışındaki diğer aile fertlerinin modern yaşama istekleri arasındaki zıtlığın sahnesi durumundadır. Şüphesiz ki romandaki en önemli şahıs Ali Rıza Bey’dir. Ali Rıza Bey, bütün hayatını namus ve ahlak ilkeleri üzerine oturtmuş ve yaşama tarzını buna göre şekillendirmiş bir tiptir. Hayatta ne olursa olsun bu kaidelerin önüne hiçbir şeyin geçmemesi gerektiğine inanarak yaşamaktadır. Fakat yaşayacağı olaylar, özellikle çocuklarındaki modern yaşama arzusu neticesinde tanık olacağı şeyler, hayatın hiç de kendi düşündüğü gibi olmadığını ona öğretecektir. Romanın başkişisi Ali Rıza Bey kanaatimizce muhafazakâr bir tiptir. Ali Rıza Bey, geleneklere ve ahlâk kurallarına bağlı mütevazı, titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar mahcup bir adam olarak karşımıza çıkar. Bütün arzusu ve beklentisi, beş çocuğunu iyi yetiştirmek, emekli olduğu zaman da torunlarına bakmak ve mutlu bir büyük baba olarak hayata veda etmektir. Ali Rıza Bey, her şeyden önce bir babadır. Romanda otorite durumundadır. Çocuklarına bırakacağı en önemli mirasın temiz bir isim olduğuna inanarak yaşamaktadır. Ne var ki hayat, onun bu beklenti ve arzularının dışında gelişir ve hiçbir şey istediği gibi olmaz. Ali Rıza Bey’in işsiz kaldıktan sonra, çocukları üzerindeki nüfuzunu kaybedişi, ailede saygı ve sevginin yitirilmesi, geçim sıkıntısı ve onun gerginliğinin sebep olduğu kavgalar, en önemlisi de çocuklarının modern yaşama isteği, bu arzu ve beklentileri bitiren olaylar olarak karşımıza çıkarlar.

Romanın Vakası ve Ali Rıza Bey’in Yaşadığı Değişim / Değerlerini Yitiren Baba

Yaprak Dökümü romanının başkışısı Ali Rıza Bey, bir Mülkiye memurudur. Otuz yaşına kadar imparatorluk başkenti İstanbul’da Dâhiliye kalemlerinde çalışmış, kız kardeşiyle annesinin iki ay ara ile ölmelerinden sonra, Suriye’de bir ilçeye kaymakam olmuştur. Titiz denecek kadar temiz, olabildiğince nazik ve mahcup bir insandır. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla tir tir titreyen bir tip olarak karşımıza çıkar. Ali Rıza Bey, bir babanın evlatlarına bırakacağı en önemli şeyin temiz bir isim olduğunu düşünür. Fakat romanda bu düşüncesinin ancak bir miktar dünyalıkla olduğu vakit anlam kazanacağı aksi halde temiz ismin ancak bir iki göbek dayanacağı vurgulanır. İnsanların paradan başka şeylerle de mutlu olabileceklerine inanır ve o kanaatle öleceğini söyler.

“Babam fazla namuslu adammış... Bir babanın çocuklarına bırakacağı en kıymetli miras temiz bir isimdir” der gidermiş... Temiz bir isim, bir miktar dünyalıkla beraber olursa âlâ; fakat züğürt evlatlarda ancak, bir nihayet iki göbek dayanabilir.” (Y.D. s.8)

“Ben, eski bir insanım. Anlaşmamıza imkân yok. İnsanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına inanarak yaşadım. O kanaatle öleceğim.” (Y.D. s.11)

Çok bilgili ve çalışkan bir adam olan Ali Rıza Bey, Arapça ve Farsçadan başka, İngilizce ve Fransızca’yı da bilmektedir. Kırk yaşına yaklaşırken Hayriye Hanım’la evlenir. Şevket, Fikret, Leyla, Necla ve Ayşe adını verdikleri beş çocukları olur. Trabzon sancaklarının birinde mutasarrıf iken, hak, hukuk, vicdan, namus gibi ilkelere bağlı olduğu için işten ayrılır. Emekliliğini ister. Ailesiyle beraber İstanbul’a döner. Babadan kalma Bağlarbaşı’ndaki evine yerleşir. Babîâli de dolaşırken eski öğrencilerinden Altın Yaprak Anonim Şirketi’nin müdürü Muzaffer Bey, onu şirkete tercüman olarak aldırır. Ali Rıza Bey, şirkete aldırıldığı Leman’ın Muzaffer Bey’le ilişkisini öğrenince Muzaffer Bey’den kızla evlenmesini ister. Muzaffer Bey bu teklifi kabul etmeyince Ali Rıza Bey, şirketten istifa eder. İşten ayrıldıktan sonra Hayriye Hanım’ın bu durumun kendileri için açlık anlamına geldiğini söylemesine rağmen, ‘Namusu kurtardık’ diyerek ona cevap verir.

“Niçin böyle söylüyorsun. Ali Rıza Bey? dedi. Seni işiten bir rütbe filan almışsın da seviniyorsun zanneder. Şirketten aldığın yüz on beş lira ile zaten kıt kanaat geçiniyorduk. Bugün onu da elinden kaçırdığını söyledin. Bu, bizim için açlık demektir... Sevinip boynuna mı sarılmalydım? Sen de biraz insaf et!... Ali Rıza Bey, lakırdı bulamayarak gülünç bir surette birkaç kere yutkundu: Evet, ama namus... dedi. Namusu kurtardık.” (Y.D. s.33)

Hayriye Hanım’ın ‘ekmeksiz kalırsak onların namusu tehlikeye girer.’ sözleri Ali Rıza Bey’i düşündürür. Bir gün önce şirkette kendisine söylenen “Babasının, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız ahir ömrünüzde size bir feci yaprak dökümü seyrettirmekten başka saadet vermezler.” cümleleri aklına gelir.

“Evet, Ali Rıza Bey! Sen ne dersin de. Onların hatırı için ben, her şeye katlanırım. Çünkü ekmeksiz kalırsak onların namusu tehlikeye girer. Bu söz, Ali Rıza Bey’in kafasına bir sopa gibi indi. Bir gün evvel şirkette bir başkasından işittiği sözü hatırlıyordu: “Parasız namus nihayet bir, iki göbek dayanır.” Hangi korkunç kuvvetti ki bu iki ayrı dünya kadar farklı insanı birbirlerini tanımadan, aynı dilden konuşmaya sevk ediyordu.” (Y.D. s.34)

Hayriye Hanım, pahalılığın günden güne arttığını söyleyerek, Ali Rıza Bey'i uyardı. Melek gibi çocuklarının zapt edilmez hale geldiklerini, yokluk yüzünden evlatları birer birer dökülmeye başlarsa onu hiçbir zaman affetmeyeceğini belirtir.

"... Mademki bu işi bırakmak namus icabı imiş, bırak... Lakin unutma ki pahalılık günden güne artıyor. Bak, artık, saklamıyorum. Melek gibi çocukların zapt edilmez hale geliyorlar. Yokluk yüzünden evlatlarım birer birer dökülmeye başlarsa iki elim, on parmağım yakandadır. Ölüp gitsen bile seni mezarında rahat bırakmam..." (Y.D. s.35)

Ali Rıza Bey, ilk değer kaybını oğlu Şevket'in bir bankada daktilo memurluğu yapan evli bir kadın olan Ferhunde'yle ilişkisi ve daha sonra onunla evlenmesini engelleyemeyerek yaşar. Daha önce böyle bir evladı reddedeceğini belirten Ali Rıza Bey, böyle bir olaya kendisi maruz kalır ve bir şey yapamaz. Ali Rıza Bey'in işten çıkmasıyla beraber zor günler aileyi bekler. Ekonomik sıkıntılar baş gösterir. Bunun üzerine Ali Rıza Bey, evdeki otoritesini de yavaş yavaş kaybeder. Hanımı ve kızları bütün olanlardan onu sorumlu tutmakta, artık ona saygı duymamaktadırlar. Bu arada imparatorluk yıkılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminin ilk yılları yaşanmaktadır. Bu dönem kuvvetli değişim rüzgârlarının estiği yıllardır. Bundan Ali Rıza Bey'in ailesi de payını alır. Mesela Leyla ile Necla ailenin yaşayış tarzını beğenmezler, yenilik, eğlence ve daha birçok şey isterler. Ferhunde'nin eve gelmesiyle genç kızları Leyla ve Necla da farklılaşmaya başlamışlardır. Evde eğlenceler düzenlenmekte, partiler yapılmaktadır. Önceleri bunları anlamlandıramayan Ali Rıza Bey'de zamanla evdeki eğlenceler öncesi hazırlık yapan bir adam hâline gelmiştir. Ali Rıza Bey'in eğlenceler için yaptığı bu hazırlıklar da ondaki 'değerler kaybının' bir göstergesi durumundadır.

"Ali Rıza Bey'in anlamadığı şeylerden biri de en acı sefalet içinde kıvranan ve birbirlerini yiyen bu insanların eğlence saati gelince birdenbire her şey unutmaları, hiçbir şey olmamış gibi güllüp eğlenmeye başlamalarıydı... Artık davet akşamları o da oyuna çıkacak bir aktör gibi köşede hazırlık yapıyordu, kunduralarını boyuyor, pantolonunun parçasından sarkan iplikleri kesiyor, gömleğinin yırtıklarını büyük bir dikkatle kravatının altına sokuyor, saçını sakalını fırçalıyordu." (Y.D. s.70 - 71)

Ali Rıza Bey'in eskiden şiddetle karşı çıktığı kızlarının bazı davranışlarına, sonraları iyi birer koca bulurlar ümidiyle göz yumduğunu görürüz.

"Eskiden kızlarının yabancı erkeklerin kucagında dans ettiğini, onlarla ağız ağıza konuşup güldüğünü, tenha yerlerde kol kola gezdiğini gördükçe hırsından kendini yedi. Şimdi, bu acıyı ve utancı eskisi kadar duymuyor, kızlarının bu sayede belki iyi birer koca avlayacağını ümit ederek, bütün yolsuzluklara göz yumuyordu." (Y.D. s. 79)

Ali Rıza Bey'in oğlu Şevket bu yaşayış tarzını 'asrın icaplarına uymak' olarak nitelendirir ve bütün dünyanın artık böyle yaşadığını babasına anlatmaya çalışır.

"Şevket: Baba, hayat değişmiş, diyordu. Emin ol ki bu eğlencelerde zannettiğin kadar korkulacak bir şey yok... Şimdi bütün dünya böyle. Ne yapalım? Asrın icabatına uymaya mecburuz. Sen, başka bir zamanın adamı olduğun için bunların ne kadar tabii ve zaruri olduğunu görmüyorsun." (Y.D. s.68)

Ali Rıza Bey, romanın başında değer verdiği birçok şeyi kaybeder. Zamanla değişir. Daha önce sergilemediği birçok davranışı sergilemeye başlar.

“Felaket, Ali Rıza Bey’e kaybettirdiği bunca şeye karşı çok kıymetli bir hassa kazandırmıştı; pek yüzölçümü, acarlık. O artık, kılı kırk yaran, günlerce düşünüp üzülmeyen en ehemmiyetsiz bir işe teşebbüs etmeyen, eski, mahcup, korkak Babiâli efendisi değildi. Sokakta birkaç kuruş için esnafla boğaz boğaza gelmeye nasıl yavaş yavaş alıştı ise, evinde çoluğu çocuğu ile dalaşmaya da öyle alışmıştı...” (Y.D. s. 76)

Romanın ilerleyen sayfalarında Ali Rıza Bey’in değişimi şu satırlarla ifade edilir:

“Evet, vakalar Ali Rıza Bey’i bambaşka bir adam yapmıştı.” (Y.D. s.77)

Olaylar karşısında pasif kalan Ali Rıza Bey’in önem verdiği değerleri zaman içinde yitirdiğini görürüz. Trabzon’daki ve Altınyaprak anonim şirketindeki işinden inandığı ilkeler uğruna ayrılan Ali Rıza Bey, çocuklarının bir Yaprak Dökümü gibi dağılmasına şahit olur. Yaprak Dökümü şöyle tecelli eder. Ailenin ağırbaşlı çirkin kızı Fikret, ellilik bir adamla evlenip Adapazarı’na kahir çekmeye gider. Oğul Şevket, bankada zimmetine para geçirdiği için hapse düşer. Neclâ, kız kardeşinin elinden kapıldığı nişanlısı Abdülvehhap Bey’le evlenip Suriye’ye göçer. Leylâ zengin bir avukatın metresi olarak Beyoğlu’nda bir apartman dairesinde yaşamaya başlar. Yaşadıkları karşısında büyük değişim yaşayan Ali Rıza Bey, ahlâk, fazilet, doğruluk gibi kelimelere o kadar uzak kalır ki bu sözleri kimden duyarsa duysun kulağına hoş gelmektedir.

“Ahlâk, fazilet, doğruluk gibi kelimelere o kadar susamıştı ki hangi ağızdan çıksalar onun kulağına hoş geleceklerdi.” (Y.D. s. 108)

Romanın sonunda felç geçirerek hastaneye kaldırılan Ali Rıza Bey, hastaneden çıkınca eşi ve kızı tarafından Leyla’nın evine getirilir. Romanın sonundaki Ali Rıza Bey, şöyle anlatılır.

“Leyla’nın Taksimdeki evine taşınırlar. Ali Rıza Bey’e bu apartmanda güneşe ve denize karşı güzel bir oda hazırlamışlardı. İhtiyar adam, rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca az zamanda düzeldi. Elinde bastonuyla evin içinde dolaşüyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leyla’nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu. Hatta ara sıra avukatın apartmanında arkadaşları şerefine tertip ettiği eğlentilerde bulunuyor, kah sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanım’a yardıma geliyor, kah artık on beş yaşında güzel bir kız olan Ayşe ile beraber bazı kadınlarla gülünç danslar yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği bile oluyordu...” (Y.D. s. 134)

Görülüyor ki insanların paradan başka şeylerle de mesut olabileceklerine inanarak yaşayan Ali Rıza Bey’e, çalıştığı şirketten istifa eden gencin söyledikleri romanın sonunda gerçekleşir:

“Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız ahir ömrünüzde size bir feci yaprak dökümü seyrettirmekten başka saadet vermezler.” (Y.D. s.11)

‘Yaprak Dökümü’ ve ‘Ali Rıza Bey’ Hakkındaki Değerlendirmeler

Biröl Emil’in romanla ilgili görüşleri şöyledir:

“Yaprak Dökümü romanı her şeyden önce sosyal bir problemi ortaya koymak ve onun sonuçlarını ispat etmek gayesini güder. Bu problem, o devirde bir humma gibi Türk cemiyetini saran ‘asri hayat’ modasının muhafazakâr bir ailede yarattığı sarsıntı ve bu yüzden meydana gelen ahlâk sükütüdür.” (Emil, 1984: 409)

Fethi Naci’nin romanla ilgili yorumu da şu şekildedir:

“Reşat Nuri, Yaprak Dökümü’nde, eski değer yargılarının yıkılışını, paranın ve paranın getirdiği asrı yaşama biçiminin ortaya çıkardığı yeni değer yargılarını, daha doğrusu yeni bir ahlâkı, bir aile çevresi içinde anlatıyor.” (Naci, 1981: 197)

Sevim Kantarcıoğlu, roman ve Ali Rıza Bey ile ilgili şu değerlendirmeleri yapar:

“Reşat Nuri Güntekin (1889 – 1956) in Yaprak Dökümü (1930) adlı eseri bir orta sınıf trajedisidir. Aristokratik bir edebi çeşit olan büyük trajedide insanın, kaderiyle veya kendisini aşan güçlerle mücadelesi ifade bulur. İnsanın, idealleri uğruna yaptığı bu büyük kavganın sonunda muhtemel yenilgisi vardır. Büyük trajedinin bize kuvvetle hissettirdiği şey, insanın sınırlı olmasına rağmen, yüce bir varlık olduğudur; büyük idealleri gerçekleştirmek için verilen mücadele, sonunda ölüm de olsa, hayatı yaşamaya değer kılar. Orta sınıf veya burjuva trajedisinde ise, insan, bir kahramana yaraşan niteliklere sahip değildir. O artık içimizden biri olup çıkar. Bununla beraber bir orta sınıf trajedisinde başkışı büyük trajedi kahramanları gibi, trajik bir kusura veya zaafa sahiptir. Böyle bir trajedinin başkışısı, sahip olduğu nitelikler sosyoekonomik şartlarla birleştiği zaman, kendi düşüşünü hazırlayan, düşüşünden sorumlu olan kişidir. Orta sınıf trajedisinde çatışma eserin başkışısıyla çevresi; sosyoekonomik şartlar; bireysel değerlerle toplum değerleri arasında olduğu gibi, başkışının duyguları ile inançları arasında da olabilir. Kısaca orta sınıf trajedisinde yer alan birey ve toplum çatışması, artık sınırlı ile sınırsızın, insan ve kaderin çatışması değildir... Yaprak Dökümü’nün başkışısı Ali Rıza Bey, Kiralık Konak’ın Naim Efendisine benzer. O da bir Osmanlı efendisidir; dürüsttür, şeref ve haysiyet meselelerinde son derece hassastır; vazife bilinci çok gelişmiş, toplum ve devleti kişisel menfaatlerinin üstünde tutan bir insandır. Ali Rıza Bey, bütün bu olumlu niteliklerine rağmen, Naim Efendi gibi, kendisini saygıdeğer yapan bu değerleri gelecek nesillere aktarmak için gerekli olan irade gücünü ve dinamizmini kaybetmiştir, atalet içindedir. Ali Rıza Bey, Cumhuriyet devrinin yeni nesline imparatorluğu asırlarca ayakta tutmuş olan bu yüce değerleri öğretemeyecek kadar genç kuşağın gerçeklerine yabancısıdır. Ali Rıza Bey, kültürde değişme olgusunu gerçekleştirmek için, bir topluma hayat verecek olan manevi değerleri genç kuşakta bilinçlendiremez, bu manevi değerlerle kabul edilen batı medeniyet dairesinin getirdiği maddi değerler arasında denge kuramaz. Sonuç ailenin ve imparatorluğun çöküşü olduğu kadar, Cumhuriyet devrinin de çöküşü olabilir... Bir toplum için yaşamak, değişmek; ızdırap çekerek olgunlaşmak ve geleceğe yön veren geçmişin değerlerini hâlin gerçeklerine göre değiştirmek, yani toplumun geleceğini teminat altına alacak sentezler oluşturmak demektir. Böyle büyük bir işi Ali Rıza Bey gibi atalet içinde olan bir roman kişisinin başaramayacağı romanın başında vurgulanmıştır. O, yeni bir sentezi oluşturup kültür konisinin tabanına iletmek şöyle dursun, onu kendi çocuklarına bile öğretmekten acizdir. Reşat Nuri, romanında yeni bir kuşağın gerçeklerini anlamaktan yoksun olan, kendi değerleri için bile mücadele veremeyen Ali Rıza Bey’in düşüşünü acıklı bulmakta hatta onu hicvine hedef yapmaktadır. Yazarla aynı bakış açısını paylaşan anlatıcı, Ali Rıza Bey’le şöyle alay eder: ‘Elinde bastonuyla evin içinde dolaşiyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leyla’nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu... Kâh sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanıma yardıma gidiyor, kâh artık on beş yaşında güzel bir kız olan Ayşe ile beraber, bazı kadınlarla gülünç dans numaraları yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği bile oluyordu.’” Sonuçta yazar, Ali Rıza Bey’i batının gerçek değerlerini anlayamamış ve milli şahsiyetini kaybetmiş bir kuşağın şarlatanı haline getirerek cezalandırır... Romanda başka bir medeniyetin gerçek değerlerini

bilmeksizin şekilce batılılaşan, kendi değerlerinden yoksun oldukları için de, değer anarşisi içinde kalan bireyler, bir sanat eserine yaraşan somut boyutlarıyla canlı bir şekilde yaratılmışlardır. Eserde çatışma, ilgi merkezi olan Ali Rıza Bey için gerçek anlamda bir doğu - batı, ideal – gerçek, mana – madde, toplum birey, devlet birey arasındadır. Ali Rıza Bey, daha önce de söylendiği gibi, gerçeklerden kaçmayı, statik kalmayı tercih eden, aydın olarak gelecek nesle karşı olan sorumluluklarından kaçtığı için, roman bir orta sınıf trajedisinin yapısına sahip olmuştur. Çocuklarına değersizliğe ve mutlak bir yoksulluğa terk etmenin sorumluluğu ona aittir. Eserin serim veya çözüme bölümünde roman başkışisi kendi trajik zaafını anlamadığı için, yeniden doğuşu veya dirilişi yaşayamaz. Neticede hem Ali Rıza Bey ailesini, hem de Türk toplumunu temsil eden koca çınar, bütün yapraklarını döker; çünkü kök ve gövde çürümeye başlamıştır... Sonuç olarak, Yaprak Dökümü, doğmatizmi, materyalizmi, maneviyatçılığı reddeden, sosyal ve kültürel değişimin yaşamının şartı olduğunu savunan bir eserdir. Reşat Nuri, sosyal ve kültürel değişimde gerçekçi bir idealizmi benimsemiş, insan gerçeğini bütün boyutlarıyla görebilmenin şart olduğunu vurgulamıştır. Reşat Nuri, kültür değişimlerinde tayin edici faktör milli değerler olduğu sürece, değişimin bir kültürün yaşaması için tek yol olduğunu savunan bir modernisttir.” (Kantarcıoğlu, 2004: 65 - 71)

Roman ile ilgili Taylan Altuğ, şu tespitlerde bulunur:

“Geleneksel ahlâk ile Batı tarzı yeni hayat karşıtlığını, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, İstanbullu orta sınıf bir memur ailesinin çöküş/dağılıp hikâyesi çevresinde irdeler görünen Yaprak Dökümü (1930) aslında sıradan bilincin – eski Babiâli efendisi, yeni özel şirket memuru Ali Rıza Bey’in- modernleşme kâbusunu dışa vuran bir ‘paranoya’ olarak da okunabilir. Besbelli ki yazar/eser, ahlâk merkezli bakış açısından, Türkiye’de yerleşmekte olan yabancı kaynaklı hayat biçiminin bir eleştirisini / olumsuzlamasını sunma niyeti taşımaktadır. Gelgelelim bu niyet, anlatının kuruluşunda esas etmen olarak görüldüğünde, roman başta belirttiğimiz ahlâk/hayat ikiliğini, soyut bir değer karşıtlığı içerisinde (namus ahlâkının tek yanlı bakış açısından) yorumlayan yalınkat bir ibret hikâyesinden öteye geçmez. Bu durumda, anlatının anlam çevreni, ev –aile namus birliğinin, ‘yeni iktisadın’ yıkıcı gücü karşısındaki dağılıp serüvenini, bir tür ahlâkçı yargılamaya dönüştüren sosyal melodramın kalıpları içerisine sıkışıp kalır. Bu bağlamda ‘Yaprak Dökümü’ Zihni Küçümen’in değerlendirmesiyle, “İktisadi dengesini kaybeden bir ailenin kurtulmak için çırpındıkça, batağa nasıl biraz daha gömüldüğünü, İstanbul’un gelenekçi tip ailelerine yeni yeni girmeye başlayan yabancı kaynaklı hayat tarzının – mânâsını anlamadıkları için onları nasıl bozguna uğrattığını göstermeye çalışan bir melodramdır... Öte yandan kendisine bunca ürküntü veren şu ‘yaprak dökümü’ nü başlatan bir bakıma, yine de Ali Rıza Bey’in kendisi olur. Yerleşmekte olan ‘yeni düzenin’ temel ilkesi ‘para kazanmaktır’ (iş) ve safdil karısının bile sağduyu ile kavramış olduğu bu gerçeği anlamayan Ali Rıza Bey, bir an için ‘viran olan hanede evlad-ü ayal’i unutup, ‘namus uğruna’ bu ilkeyi çiğner... Aile içi işlev ve otoritesini kaybeden Ali Rıza Bey, bu değişimi, ‘evin gerçek hallerini’ bizzat yaşayarak görmeye başlar. Kızlarını kapalı büyütmeyle her şeyin çözümleneceğini sanmış, şimdi ise onların bitmeyen isteklerini çaresiz bir şaşkınlıkla izlemektedir. Ailenin yaşayış tarzını beğenmeyen, yenilik, eğlence ve daha birçok şeyler isteyen kızlar için, evin adı artık cehennem olmuştur. Ali Rıza Bey de, bu cehennemin içi boşalmış köhne direğidir. Eski zaman yaşayışından hiçbir çizgiyi muhafaza edememiş olan ev/aile, çiplak bir yoksulluğun iç karartıcı koşullarına teslim olmuştur... Eski ile yeni arasındaki boşlukta ikamet eden Ali Rıza Bey, ‘Bu geçimsizliklerin hep aynı sebepten

'şerait-i iktisadiye'den, o melûn kuvvetten ileri geldiğine artık imân etmiş olsa da yine de durumu değiştirecek hiçbir girişimde bulunmaz. Akıl erdiremediği 'paranın mutlak gücü' onu çoktan devre dışı bırakmıştır. Şimdiye kadar en çok neden korkmuşlarsa ona uğramış olan 'tekâüt' ihtiyarların kaderini paylaşır. Ailenin çözülüşü, kışkırtıcı bir tarzda, topyekûn ahlâksızlık batağına sürükleniş şeklinde betimlenir. Aslında bu, Ali Rıza Bey'in modernleşme kâbusunun dışavurumcu bir sunumudur. Hazcı lüks hayat özentisinden ibaret modernleşme illeti her yanı sarmıştır. Kötülük rüzgârı bir anda kapıları ardına kadar açmış, 'ihtiyar babanın bütün korktuğu şeyler evi birdenbire istila' etmeye başlamıştır. Bir tür başkalaşım, en yakınındaki insanları sarmış, dışarıdaki hayatın çekim gücü onlar için tek belirleyici haline gelmiştir... Ali Rıza Bey'in şaşkın bakışları altında, 'yeni hayat' ev düzenini teslim alır... Ahlâk penceresinden bakıldığında görülen bu 'külliye' kötülük tablosu, toplumun modernleşmeyi yaşayış biçiminin bir yozlaşmadan ibaret olduğunu söylemektedir. Bu bataklık betimi, insani değer kaybının altını çizer. Çevresindeki insanların ve bizzat kendi çocuklarının bu yaşayış tarzı yönündeki gözü kapalı tercihleri, Ali Rıza Bey'in direnişini bir teslimiyet olarak görünüşe çıkarır. Onun soyut redleri, daima somut kabullerle sonuçlanır. Sanki bu, Türkiyeli insanın modernleşme karşısındaki yazgısıdır. Nitekim yıllar sonra bir iktisat yazarı, süregiden bu durumu 'ekonomik aşındırma' kavramı ile ilişkilendirerek, şu şekilde dile getirmektedir: "Evde bitmeyen haklı istekler, dışarıda özentiler üzerine kurulmuş bir hayat ve bir de eklenen maddi sıkıntı bu insanları, 'siyasi anlamda ne olsa kabullenir' hale getirdi. Diğer bir ifadeyle; ekonomik aşındırma bu kişilerin kabullenme katsayılarını yükseltti... Yaprak Dökümü tablosu, 'düşkün' Ali Rıza Bey portresi ile tamamlanır. Gerçeğe dönüşen paranoya onu içerden yiyip bitirmiştir. 'Maruz kalma' hâli ile özetlenebilecek serüveni boyunca, kendisini 'heroic' bir karakter olarak var edememiştir. Modernleşme karşısında 'atalet' halindeki direnişi, dramatik olduğu kadar komiktir de; fakat buna karşılık aile babası kimliği içine hapsedilmiş dar hayatının içinde, zaaflarıyla, inadı ve çaresizliğiyle 'çok insani'dir. Romana ruh veren de onun bu özelliğidir. Soyut ahlak adına nedense hep geri çekilmiş, öfke ile tevekkül arasında umutsuz bir telaşla boş yere koşturup durmuştur. Bir bakıma Ali Rıza Bey aşırı ahlakçılığının kurbanı olmuştur." (Altuğ, 2005: 93 – 100)

İsmail Çeşitli'nin Yaprak Dökümü adlı oyunla ilgili yorumları da şu şekildedir:

"Yaprak Dökümü'nün muhtevası, çok açık bir kutupluluk eksenini üzerine oturtulmuştur. Neredeyse siyah- beyaz kadar açık ve birbirine zıt olan kutuplar, aynı çatı altında yaşayan insanlara yüklenilerek problemin mahiyeti, boyutları, sebepleri ve sonuçları çok daha somut hâle getirilmiştir. Ali Rıza Bey ailesinde yaşanan huzursuzluk, kavga, çatışma ve dağılmanın temelinde, muhafazakârlık – asrilik zıtlığı ve bundan doğan muhafazakâr hayat – asri hayat çatışması yer almaktadır. Bu çatışma, aynı zamanda baba ile çocuklar arasında cereyan eden 'nesil çatışması' şeklinde de değerlendirilebilecektir. Ancak nesil çatışmasının sebeplerini aramaya kalkıştığımızda, tekrar muhafazakârlık – asrilik veya muhafazakâr hayat – asri hayat tezadına geri dönmek zorunda kalırız... Ali Rıza Bey, çok çalışkan, terbiyeli, namuslu, ahlâklı, şefkâtlı, prensipli, kültürlü, kibar, nazik, dürüst, kanaatkâr, ailesine düşkün, okumayı seven bir insandır. O, 'insanların paradan başka şeylerle mesut olabileceklerine inanarak' yaşamış ve bu inançla da ölmeye ahdetmiştir. Ali Rıza Bey, 'bu dünyada hemen hemen eşi kalmamış bir melek' ve 'peygamber gibi insan'dır. Kısacası o, faziletlilik, namusluluk, ahlâklılık, kanaatkârlık, dürüstlük, kibarlık, evine bağlılık ve başkalarının işine karışmamak değerleriyle öne çıkan muhafazakâr bir

dünya görüşüne sahiptir... Hayatını muhafazakâr dünya görüşü doğrultusunda sürdürmek isteyen Ali Rıza Bey, haklı olarak çocuklarının da bu çerçevede yaşayarak kendinin devamı olmalarını arzu eder ve bekler. Ancak o, eserin başından itibaren her şey ve herkesin, bu arzu ve isteğinin karşısında yer aldığına; evinin içinde bile dünya görüşünün adım adım yıkıldığına, çocuklarının birer birer ‘yaprak dökümüne’ uğradığına şahit olma bahtsızlığını yaşamaktan kurtulamaz... Ali Rıza Bey’in dramındaki en büyük hatası, inandıklarını savunmada, asri hayatın saldırılarına karşı koymada yeterince mücadeleci olmamasıdır... Gelişmeler karşısında bir hayli pasif kalmış olan kahraman, mücadele yerine hep kaçmayı yeğler... Ali Rıza Bey için söylenebilecek son şey, gelişmeler karşısında çok çabuk pes etmiş olması ve birtakım bahaneleri gerekçe göstererek değişmesidir... Daha açık bir biçimde söylemek gerekirse, Birinci Dünya Harbi’nden sonra bütün dünyada olduğu gibi, Türk toplumu da ‘buhran’ veya ‘çilginlik’ olarak değerlendirilen bir sürece girmiştir. Bu süreç, mütevekkil ve muhafazakâr insanın gözlerini açmış; iştah ve hırslarını kamçulamıştır... Dikkat edilirse her şey Ali Rıza Bey’in mağlubiyeti üzerine kurulmuş; sanki böyle bir dünya görüşünün devamının mümkün olmadığı vurgulanmak istenmiştir... Kısacası; Reşat Nuri’nin bu oyunu, Cumhuriyet’ten hemen sonraki yıllarda asri hayat kasırgasının sosyal hayatımızı nasıl temellerinden sarstığı; fert, aile, toplum hayatında asıl olan değerler manzumesini nasıl yozlaştırdığı; nasıl ve ne ölçüde yaprak dökümüne sebep olduğunu anlatmaktadır. Yozlaşma, nesil çatışması ve acıma, Yaprak Dökümü’nün belli başlı temalarıdır.” (Çetişli, 2004: 318 – 335)

Fatih Kanter’in Yaprak Dökümü romanı ile ilgili tespitleri şöyledir:

“Eserde kültürel çözülme, toplumsal değerlerin değişimi esas alınarak Ali Rıza Bey ve ailesinin devrin şartları ve modern hayat karşısında tutunamayışlarından hareketle anlatılır. Özellikle toplumsal yapının çekirdeği ve temeli olarak görülen aile kurumunun değişen ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar karşısındaki çözülmesi, anlatının temel sorunlarından. Bu çözülme Ali Rıza Bey de sosyal çevrenin kaçınılmaz değişimi ile ona dayanan anıların unutulması sürecini kapsayacak biçimde yaşar... Romandaki ailenin değişim karşısında tutunamayışının temel nedeni, toplumsal anlamdaki çözülüşün Batılılaşma adı altında kültürel değer yitimine sebep olmasından kaynaklanır... Kültürel çözülmenin temelinde yatan gerçeklik; ‘yeni zaman insanları’ ve onların ekonomik şartların değişimi ile birlikte gözleri açık, emelleri ve hırsları artmış insanlar olarak eski ahlâk kaidelerini değiştirme çabalarından doğar... Aile kurumundaki çözülüşü kültürel boyutta irdeleyen anlatıda başkişi Ali Rıza Bey’in tutum ve davranışları önemli bir yere sahiptir. Çözülmenin toplumsal boyutunun farkında olmasına karşın kendi ailesini bu durumdan kurtaramayan Ali Rıza Bey, sahip olduğu değerleri kaybetmenin acısını duyumsar. Ali Rıza Bey, katı ahlâkçı tutumu ile kültürel çözülme ve yeni zaman karşısında yıkıma uğrar...” (Kanter, 2013: 304-307)

Sonuç

‘Yaprak Dökümü’ romanının başkişisi ‘Ali Rıza Bey’ romanın başında sahip olduğu değerlerin çoğunu romanın sonunda kaybetmiş bir insan olarak karşımıza çıkar. ‘O’, ‘Ahlak, namus, fazilet, erdem vb. değerlerin birçoğunu romanın sonunda yitirmiştir. Çocuklarını bu kavramlar etrafında yetiştirmeyi amaçlayan Ali Rıza Bey, asrın icapları olarak nitelendirilen modern yaşama tarzına ve ekonomik koşulların beraberinde getirdiği sıkıntılara yenilmiştir. Oğlu Şevket’in zimmetine para geçirerek hapse girmesi, büyük kızı Fikret’in evli ve üç çocuklu bir adamla evlenerek Adapazarı’na kaçması, Necla’nın yaşlı bir Suriyeli ile evlenip evden ayrılması,

Leyla'nın bir avukatın metresi olması, ailedeki Yaprak Dökümü'nün manzaralarıdır. Hayatını belli değerler üzerine oturtmuş Ali Rıza Bey'in bütün bunları yaşaması ve neticesinde felç geçirerek hastaneye kaldırılması, kaybettiği değerlerin acısının göstergesi durumundadır. Nitekim romanın sonunda hastaneden çıktıktan sonra metres hayatı yaşayan kızı Leyla'nın Beyoğlu'ndaki evine gelmesi de 'değerlerini yitiren' yenik bir adamın acısını gözler önüne serer.

Ali Rıza Bey, her şeyden önce bir babadır. Otorite durumundadır. Fakat ailesinin özellikle de çocuklarının yaşamış olduğu 'modern yaşama tarzına olan özeni' ve 'ekonomik koşulların yetersizliği' her birinin hayat karşısında farklı yerlere sürüklenmesine neden olur. Bütün bunları gören fakat engelleyemeyen kişi durumundaki 'Ali Rıza Bey'in doğal olarak otoritesi de sarsılmıştır. Romanın başında 'değerler timsali' olarak gördüğümüz Ali Rıza Bey, romanın sonunda asrın icaplarına ve ekonomik koşullara yenilmiş, aciz, bütün değerlerini kaybetmiş bir baba kimliğiyle karşımıza çıkar. Bir baba olarak 'Ali Rıza Bey'in yaşadıkları düşündürücüdür. Suçlu kimdir? İnanıldığı değerler etrafında çocuklarına yetiştirmek isteyen bir baba mı? Modern yaşama tarzına göre yaşamak isteyen ve bunun neticesinde devamlı yanlış yapan çocukları mı? Yozlaşmayla aynı anlama gelen hayat mı? Ekonomik şartların yetersizliği mi? Bu sorular daha da artırılabilir. Romandan çıkarmamız gereken mesaj şudur: Bir baba evlatlarını yetiştirirken elbette ki değerlerine sahip çıkmalıdır. Fakat değerlerine sahip çıkarken, içinde bulunduğu hayat şartlarını ve yaşanan değişimi göz ardı etmemelidir. Sosyal bir varlık olan insanlığın değişimi yaşaması kaçınılmazdır. Bu değişime kayıtsız kalmak, bu değişimi görmezden gelmek, gerekli tedbirleri almamak, aile reisi olarak babayı istemeyeceği durumlarla karşılaştırılabilir. Ali Rıza Bey'in yaşadığı 'Yaprak Dökümü' manzarasını da bu düşünceler etrafında değerlendirmek yerinde olur.

Kaynakça

- ALTUĞ Taylan (2005) *Bir Ruh Kimliği Reşat Nuri Güntekin*, İnkılâp Yay. İstanbul, s. 93 - 100
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004) *Metin Tahlillerine Giriş II- Hikâye – Roman – Tiyatro*, Akçağ Yay. Ankara, s. 318 -335
- EMİL Birol, (1984) *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Yaprak Dökümü*, İnkılâp Kitabevi, 30. bs. İstanbul
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2004) *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Akçağ Yay. 2. bs. Ankara, s. 65 – 71
- KANTER, Fatih (2013) *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek*, Grafiker Yay. Ankara
- NACİ, Fethi, (1981) *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınları, İstanbul
- ONARAN, Âlim Şerif, (1981) *Reşat Nuri Güntekin'in Filme Çekilen Roman ve Oyunları, Türk Dili*, 43 (360) s.379
- YAVUZ, Kemal (1976) *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro İle İlgili Makaleleri*, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul, s.116